

N:o 84.

Herr **E. Hammarlund**, om skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om åtgärders vidtagande för erhållande af en förbättrad folkskolestatistik.

För ett framgångsrikt arbete på folkundervisningens förbättrande kräfvades bland annat en noggrann kännedom om folkskoleväsendets nuvarande tillstånd och om det sätt, hvarpå detta under de senaste åren utvecklats, samt om den verkan, de redan vidtagna förändringarna deri medfört. För detta ändamål åter är det af synnerlig vikt att hafva tillgång till en folkskolestatistik, i hvilken dels årligen meddelas åtminstone de väsentligaste uppgifterna om tillståndet under närmast föregående år, dels en öfversigt lemnas af utvecklingen under en längre eller kortare följd af år.

Detta medel för folkundervisningens främjande har i vårt land blifvit allt för mycket, ja under vissa perioder så godt som alldeles försummadt.

Vid 1886 års riksdag tillät jag mig därför föreslå, »att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla om utgifvandet — helst årligen — af en statistik rörande folkundervisningen i Sverige».

I motionen framhölls, att Sverige vid den tiden så godt som helt och hållet saknade en folkskolestatistik. År 1870 hade i serien »Bidrag till Sveriges officiella statistik» utkommit en redogörelse för »Folkundervisningen den 31 december 1868». Men efter år 1870 saknades hvarje tillstymmelse till folkskolestatistik i vårt land. Allt hvad man fått veta om folkskoleväsendets utveckling under åren 1870—1886 inskränkte sig till några torftiga sifferuppgifter i Kongl. Maj:ts »Berättelse om hvad i rikets styrelse sedan sista Riksdags sammanträde sig tilldragit» (ej fullt två sidor årligen).

Årligen utkomme statistiska meddelanden rörande rättsväsendet, bergshandteringen, fabriker och manufakturer, handel och sjöfart, fångvården, telegrafväsendet, helso- och sjukvården, statens jernvägstrafik, postverket, jordbruk och boskapsskötsel, landtmäteriet, skogsväsendet o. s. v. Men i afseende på en så viktig samhällsfaktor som folkupplysningen saknades all egentlig statistik sedan år 1870.

Ett sådant missförhållande kräfde med nödvändighet en rättelse. Frågan om reformer i undervisningsväsendet, så det högre som det lägre, stode på dagordningen. Men innan man beslöte förändringar i det nuvarande systemet, vore det af vigt att känna de resultat, som genom detsamma uppnåts. Äfven vid fattandet af beslut om lärarlönerna m. m. vore det godt att hafva ett statistiskt material att bygga uppå.

Om man t. ex. för ett visst år önskade uppgift å:

antalet folk- och småskolor samt fortsättningsskolor i förhållande till folkmängden inom rikets skilda delar;

förhållandet mellan antalet lärare och folkmängden särskildt i de större och särskildt i de mindre skoldistrikten;

antalet skolor i förhållande till arealen;

medellängden af barnens skolväg;

förhållandet mellan fasta och flyttande skolor i de särskilda länen;

huru många folkskolor, som saknade underlag af småskola;

huru många barn, som åtnjutit undervisning i slöjd, i trädgårds-skötsel o. s. v.;

antalet skolor, i hvilka alla eleverna undervisades samtidigt;

lärjungarnes medelålder vid afgangen från skolan;

de afgångna elevernas kunskaper;

antalet elever i medeltal på hvarje lärare inom landets olika delar;

antalet skolafdelningar med öfver 60, öfver 100 lärjungar o. s. v.;

lästidens längd;

hurudan skolgången vore i olika delar af landet;

antalet nyuppförda skolhus och dessas kostnad;

skollokalerens beskaffenhet;

materielens beskaffenhet;

huru många lärare som hade öfver minimilön;

lärarnes tjänsteålder;

beskaffenheten af lärarens bostad;

vid huru många skolor särskildt planteringsland funnes;

o. s. v.

så vore man helt enkelt icke i stånd att vinna en dylik uppgift, och om man undantagsvis kunde skaffa sig en sådan för ett år, vore man icke i tillfälle att göra jämförelser och se, huru saken utvecklats sig ett annat år.

Orsaken till att folkskolestatistiken så försumrats låge åtminstone ej i bristen på material, ty näppeligen funnes på något område så rik tillgång på primäruppgifter som just på det föreliggande.

Hvarje lärare och lärarinna vore skyldig att årligen ifylla en större tabell, upptagande antalet lärjungar, deras ålder, kunskaper, skolgång o. s. v. Hvarje skolråd skulle — likaledes årligen — lemna en mängd uppgifter om i skolåldern varande barn, om lärarnes löneförmåner, skolträdgårdarnes storlek, utgifter för skolmateriel m. m. Folkskoleinspektörerna skulle granska dessa uppgifter och deraf göra ett sammandrag (förutom de särskilda berättelser inspektörerna vore skyldige afgifva). Slutligen skulle domkapitlen sammanföra inspektörernas uppgifter och insända *samtliga* handlingarna till ecklesiastikdepartementet, der de således till sist hamnade. Det för allmänheten synliga resultatet af allt detta arbete vore — två sidor årligen i berättelsen om hvad i rikets styrelse sig tilldragit.

I andra kulturland vore folkskolestatistiken likställd med den öfver andra samhällsförhållanden. I Norge, Finland, Preussen, Frankrike, Österrike, Italien, Förenta staterna m. fl. land offentliggjordes årligen en statistik öfver folkundervisningen. Åtskilliga af dessa land stode dock med hänsyn till andra grenar af statistiken ej oväsentligt efter Sverige.

*

Motionen behandlades af Andra Kammarens första tillfälliga utskott, som var ense med motionären derom, »att folkskolestatistiken blifvit för mycket eftersatt i vårt land». Utskottet fann det vara »en bestämd brist, att icke en regelbundet fortlöpande folkskolestatistik af trycket utgifves, sträckande sig så nära som möjligt till den närvarande tiden och utarbetad med den fullständighet, som de tillgängliga primäruppgifterna medgifva och omständigheterna i öfrigt föranleda».

Något underkännande från statsmagternas sida af statistikens betydelse äfven på folkundervisningens område vore ingalunda orsaken till den här beklagade bristen.

I instruktionen för den expeditionssekreterare, som skulle förestå den år 1864 på grund af Riksdagens beslut upprättade s. k. folkskolebyrån, föreskrefs, att han skulle tillse, det inom expeditionen fördes de

statistiska och andra anteckningar, som för noggrann kännedom af folkundervisningens tillstånd vore nödiga. Från och med 1875 hade Riksdagen beviljat ett särskildt anslag att användas för bearbetning af undervisningsstatistiken. Till en början var detta anslag 5,000 kronor, men det höjdes redan för år 1876 till 6,000 kronor och uppfördes vid 1878 års riksdag på ordinarie stat.

»Ser man på de resultat, som vunnits genom statsverkets sålunda gjorda uppoffringar, så har den skyndsamhet, med hvilken dessa resultat blifvit för allmänheten tillgängliga, ingalunda motsvarat den år 1875 af departementschefen uttryckta förväntan, att redan under år 1876 de första statistiska redogörelserna för såväl elementarläroverken som folkskolorna skulle kunna af trycket utgifvas.»

Hvad särskildt anginge folkskolestatistiken, hade emellertid utskottet inhemtat, att de förberedande arbetena för åstadkommande af en sådan vid den tiden (februari 1886) hade så långt fortgått, att ett statistiskt arbete öfver folkundervisningen, sträckande sig till år 1882, vore icke blott under utarbetande utan under utgifning.

Vid sådant förhållande hemstälde utskottet, »att motionen för närvarande icke må till någon Riksdagens åtgärd föranleda».

Detta blef äfven kammarens beslut, sedan motionären uttalat en förhoppning derom, att arbetet med den sålunda utlofvade folkskolestatistiken måtte fortskrida med nödig skyndsamhet, så att man icke först 7 à 8 år efteråt finge kännedom om huru förhållandena ett visst år stälde sig.

Nio år hafva sedan dess förflutit, men tyvärr befinna vi oss på föreliggande område för närvarande i en föga bättre ställning än år 1886.

Till offentliggörande i serien »Bidrag till Sveriges officiella statistik» hafva vid nedannämnda tider öfverlemnats fyra berättelser om folkskolorna, nemligen:

Berättelse om folkskolorna för år 1882, afgifven den 29 mars 1887;

Dito för år 1883, afgifven den 16 januari 1888;

Dito för år 1884, afgifven den 5 november 1889;

Dito för år 1885, afgifven den 9 mars 1892.

Redan från början var alltså »berättelsen» 4 à 5 år gammal. I stället för att hinna upp den närvarande tiden hafva vederbörande

blifvit allt mera efter. 1884 års berättelse utkom först i slutet af 1889, och 1885 års berättelse icke förr än i mars 1892. De siffror, som då meddelades, voro alltså mer än sex år gamla.

Sedan dess hafva i det närmaste tre år förflutit, utan att man fått veta något om folkskoleväsendet år 1886. Då berättelsen härom en gång föreligger i tryck, äro siffrorna minst *åtta* år gamla.

Under tiden hafva i ecklesiastikdepartementet hopats primäruppgifter för icke mindre än *åtta* år (1886—93). I fall arbetet äfven under den kommande tiden skall fortskrida på samma långsamma sätt som hittills, hafva vi emellertid icke utsigt att få veta något om 1893 års folkskoleväsende förrän ett godt stycke in på nästa århundrade.

En statistik, som är så ohjelpigt efter sin tid, är naturligtvis till föga gagn, och de derpå nedlagda utgifterna kunde utan tvifvel användas på bättre sätt. En dylik statistik har visserligen under alla omständigheter ett *historiskt* intesse, men dertill inskränker sig hufvudsakligen dess värde.

För en hvar, som sysslar med folkskoleväsendet, är det emellertid af största betydelse att kunna erhålla något så när snabba och tillförlitliga sifferuppgifter rörande folkskoleväsendets utveckling just under de allra sista åren. Ej minst för regering och Riksdag äro dylika uppgifter af nöden. Rätt ofta vidtagas förändringar i organisation, i vilkor för statsbidrags utgående o. s. v. Det är då af största vigt, att man sättes i tillfälle att år efter år följa utvecklingen och se till, hvad resultatet blir af de vidtagna åtgärderna.

Statens och kommunens utgifter för folkskoleväsendet äro så höga (för 1893 uppgingo de sammanlagdt till till nära 15 millioner kronor), att man ensamt af denna anledning kan fordra, att resultatet — sådant det kan framläggas i siffror — snarast möjligt offentliggöres.

Medan folkskolestatistiken icke framskridit längre än till 1885, hafva redan från trycket utkommit statistiska uppgifter för år 1893 rörande en hel del andra samhällsangelägenheter, såsom bergshandteringen, fångvården, telegrafväsendet, statens jernvägstrafik, postverket, jordbruk och boskapsskötsel, landtmäteriet, allmänna arbeten, utrikes handel och sjöfart, statens domäner m. m.

Till jemförelse bör äfven nämnas, att senast offentliggjorda häfte af läroverksstatistiken omfattar läsåret 1891—92.

Genom det nu anförda torde vara ådagalagdt, att ett missförhållande i fråga om folkskolestatistiken allt fortfarande förefinnes. Frågan blir då, huru detta bäst bör afhjelpas.

Finge man antaga, att missförhållandet hufvudsakligen berodde

derpå, att den eller de personer inom ecklesiastikdepartementet, hvilka ansvara för de statistiska arbetenas utförande, hittills icke haft ögonen öppna för betydelsen af färskas uppgifter om folkskoleväsendet — och till ett sådant antagande skulle man lätt kunna komma vid genomläsandet af inledningen till 1885 års berättelse — så borde hela saken kunna ordnas genom ett påpekande från Riksdagens sida af denna betydelse samt en hemställan, att Kongl. Maj:t måtte tillse, det arbetet hädanefter planlägges på lämpligare sätt än hittills.

Beror deremot det anmärkta förhållandet på otillräckliga arbetskrafter inom ecklesiastikdepartementet, så äro två utvägar möjliga, nemligen att antingen öka arbetskrafterna eller inskränka bearbetningens omfattning.

I fråga om den första utvägen må erinras, att Kongl. Maj:t år 1893 ingick till Riksdagen med framställning om anvisandet af 3,000 kr. till aflönning åt ytterligare en ordinarie statistiker inom ecklesiastikdepartementet. Riksdagen beviljade emellertid endast 2,000 kr. »för anställande inom ecklesiastikdepartementet af ett biträde vid utförande af der förekommande statistiska arbetena». I sin motivering för detta förslag yttrade statsutskottet:

»Det har synts utskottet, som om med inrättandet af en ny ordinarie statistikerbefattning inom departementet i alla händelser borde anstå, tills folkskolestatistiken bringats fram till det stadium, läroverksstatistiken snart uppnått, eller att berättelsen för ett läsår utkommer under det dernäst följande.»

Då Riksdagen så nyligen som 1893 uttalat sig mot anställandet af flere ordinarie tjänstemän inom ecklesiastikdepartementets statistiska afdelning, och då för öfrigt kostnaderna för de statistiska arbetena derstädes redan nu äro ganska stora (8- à 9,000 kr. årligen), så torde den första af de antydda utvägarne åtminstone icke för närvarande böra tillgripas.

Derest icke genom annan anordning af arbetet större arbetsprodukt kan förväntas inom ecklesiastikdepartementets statistiska afdelning, återstår alltså för att komma ifrån det nuvarande oeffter rättighets-tillståndet ingen annan utväg än att göra inskränkningar i sjelfva bearbetningen af materialet.

Väl är det sant, att redan den bearbetning af de insamlade primäruppgifterna, som i tryck föreligger (för åren 1882—85), är ganska torftig. Men enligt mitt förmenande är en i rätt tid erhållen, om också ännu torftigare bearbetning vida att föredraga framför den nuvarande anordningen med berättelser, som äro 8 à 10 år gamla.

Om en dylik inskränkning gjordes, skulle man för öfrigt möjligen kunna tänka sig, att en särskild bearbetning af vissa specialuppgifter för en längre följd af år på en gång verkställes genom extra arbetskrafter. Det tillfälliga anslag, som härför måhända kunde befinnas erforderligt, torde Riksdagen helt visst icke undandraga sig att bevilja, derest framställning härom skedde från Kongl. Maj:ts sida.

För att en gång på föreliggande område komma fram till den närvarande tiden ser jag alltså ingen annan råd, än att folkskolestatistiken för åren 1886—93 — för så vidt den icke mot all förmodan skulle blifva fullständigt färdig till den 1 augusti 1895 — får till större eller mindre del blifva ofullbordad. För min del finner jag visserligen detta beklagligt, särskildt med hänsyn till det stora arbete, som lärare, skolrådsordförande och folkskoleinspektörer nedlagt på primäruppgifternas affattande och granskning. Men man skulle ju kunna erhålla åtminstone någon ersättning härför, om man, derest primäruppgifterna för dessa år göras till föremål för den särskilda bearbetning, som nyss antyddes, äfven behandlade en del af de frågor, som eljest skulle tillhöra den årliga statistiken.

Af största vikt synes mig emellertid vara, att sådana åtgärder vidtagas, att så snart 1894 års primäruppgifter inkommit till ecklesiastikdepartementet (senast den 1 augusti 1895), bearbetandet af dessa kan taga sin början, så att berättelsen för 1894 kunde utkomma före den 1 augusti 1896, då bearbetandet af 1895 års primäruppgifter skulle taga sin början.

Endast genom en dylik anordning kan det egentliga ändamålet med folkskolestatistiken uppnås, och endast genom en sådan anordning varder det möjligt att bringa den nu så efterblifna folkskolestatistiken till samma punkt som statistiken öfver andra samhällsförhållanden i vårt land.

Antagligt är, att, om arbetet skall bedrivas med den af mig förordade skyndsamheten utan att arbetskrafterna inom ecklesiastikdepartementet ökas, åtskilliga brister och ofullständigheter skola till en början komma att vidlåda folkskolestatistiken. Men äfven om nämnda statistik under de första åren väsentligen skulle komma att inskränkas till ett mer eller mindre fullständigt återgifvande af de i folkskolestadgan § 67 omnämnda sammandragen, som upprättas af folkskoleinspektörerna, samt de i § 68 af samma stadga omtalade domkapitelsutlåtandena häröfver, synes detta i allt fall vara en vinst.

I den mån arbetet fortgår och berättelser år efter år utgifvas för den närmast förflutna tiden, skola nog så småningom bristerna kunna

afhjelpas, så att vi inom kort få en folkskolestatistik, som i möjligaste mån motsvarar tidens fordringar och som behandlar samtliga de i primäruppgifterna vidrörda förhållandena — en del för hvarje år, andra endast i fem- eller tioårsperioder.

På grund af det nu anförda föränlåtes jag hemställa,

att Riksdagen måtte i skrifvelse hos Kongl. Maj:t anhålla om vidtagande af åtgärder, så att årligen från trycket utkommer en statistik rörande folkundervisningen i vårt land; att denna statistik varder i möjligaste mån ändamålsenlig och så fullständig som de tillgängliga primäruppgifterna medgifva och omständigheterna i öfrigt föränleda; samt att den regelbundet föreligger färdig i tryck senast ett år efter det primäruppgifterna inkommit till ecklesiastikdepartementet.

Stockholm den 26 januari 1895.

Emil Hammarlund.

I motionen instämmer

Fridtjuv Berg.